

Spis treści

Od autora	15
Rozdział I	
RENEANS – NOWA EPOKA CZY KONTYNUACJA ŚREDNIOWIECZA? ...	21
Etymologia pojęcia „renesans” – koncepcje Jules’a Micheleta i Jacoba Burckhardta	21
Chronologia epoki	23
Miejskie początki i charakter renesansu	25
Rola handlu z Dalekim Wschodem i jedwabnego szlaku	26
Nie tylko Florencja	27
Inter arma non silent musae	28
Renesans miast północnej Europy	30
Rozdział II	
ODKRYCIA GEOGRAFICZNE POSZERZAJĄ EUROPEJSKIE WYOBRAŻENIE ŚWIATA	31
Portugalczyki wyruszają na ocean	31
Kolumb w drodze do Indii odkrywa Amerykę	32
Rzeczywiści i domniemani odkrywcy Ameryki	33
Odkrycia geograficzne po Kolumbie	35
Lądowa ekspansja Księstwa Moskiewskiego	37
Statki epoki odkryć geograficznych	38
Literatura morskiej i kolonialnej ekspansji	40
Rozdział III	
REWOLUCJA KOPERNIKAŃSKA	43
Astronomia przed Kopernikiem	43
Życie i dzieło twórcy nowożytnej astronomii	44
Krytycy i zwolennicy heliocentryzmu	48
Rozdział IV	
LITERACKI PRZEDŚWIT RENESANSU	52
Preumanesimo Padovano	52
Hiszpańska poezja <i>mester de clerecía</i>	53
Dante – biografia pod znakiem Beatrycze i <i>Boskiej komedii</i>	54
Petrarka i petrarkizm	60
Nie tylko Laura i Beatrycze	64
Lubieżny Boccaccio	65
Geoffrey Chaucer i <i>Opowieści kanterberyjskie</i>	67

Rozdział V	
HUMANISTYCZNY PRZEŁOM	69
Odwrót od średniowiecza	69
Średniowieczna łacina a jej humanistyczny odpowiednik	71
Miejsce języka greckiego i tradycji helleńskiej	72
Bractwo humanistów – <i>fratellanza degli umanisti</i>	75
Cudzoziemscy i rodzimi humaniści w Polsce	82
Rozdział VI	
ZAPOMNIANI HUMANIŚCI	89
Wczesny humanizm Hiszpanii	89
Emigranci z Bizancjum	96
Humanizm dalmatyński, czyli chorwacki przyczółek renesansu	105
Renesansowy dwór Macieja Korwina i okres późniejszy	108
Rozdział VII	
REWOLUCJA DRUKARSKA	112
Droga druku z Azji do Europy	112
Kopiści manuskryptów się nie poddają	114
Początki „Galaktyki Gutenberga”	115
Ekspansja drukarstwa	116
Drukarnie Rzeczypospolitej Obojga Narodów	121
Drzeworyty, miedzioryty i księgi emblematów	127
Rozdział VIII	
UNIwersYTETY, AKADEMIE I NIEZWYKŁE TEATRUM WIEDZY	132
Uniwersytety – między zachowawczością a postępem	132
Nowe typy szkolnictwa wyższego – uniwersytety protestanckie i jezuickie	134
Fundamenty humanizmu i nauki nowożytnej – włoskie akademie	137
Teatrum wiedzy i pamięci Camillo Delminio	143
Rozdział IX	
MYŚL EDUKACYJNA I SPOŁECZNA	147
Renesansowe idee wychowawcze we Włoszech	147
Juan Luis Vives – pionier pedagogiki i psychologii	149
Idee wychowawcze w Niderlandach – tradycje szkoły w Deventer i Erazma z Rotterdamu	151
Humanistyczne przemiany szkolnictwa w Niemczech	154
Rabelais, Montaigne i Petrus Ramus podważają średniowieczną edukację we Francji	156
Początki pedagogiki polskiej	157
Myśl wychowawcza w Anglii	162

Rozdział X

KONCEPCJE PAŃSTWA I WŁADZY	164
Echa średniowiecza – wpływy <i>Civitas Dei</i> Świętego Augustyna i Doktora Anielskiego	164
Idea monarchii Dantego	165
<i>Defensor Pacis</i> Marsyliusza z Padwy	166
Renesansowe spory o istotę monarchii i republiki	167
<i>Książę Machiavellego</i>	169
<i>De Republica emendanda</i> Andrzeja Frycza Modrzewskiego	171
<i>Quincunx</i> oraz <i>Policyja</i> Stanisława Orzechowskiego	174
Francuscy teoretycy państwa i ich szkocki naśladowca	175
Utopijne idee państwa i miasta	176

Rozdział XI

RENEANSOWE IDEE WOLNOŚCI I GODNOŚCI LUDZKIEJ	181
Bartolomeo Facio – pionier myśli o ludzkim indywidualizmie	181
Twórca koncepcji wolności człowieka – Marsilio Ficino	182
Wolnomyśliciel Pico della Mirandola	183
Bezbożnik Pomponazzi	186
Polska myśl renesansowa o wolności i godności ludzkiej	187

Rozdział XII

ŻYDZI W EPOCE RENESANSU	191
Tereny „wolne od Żydów” i pierwsze getta	191
Studia hebraistyczne a rozwój europejskiej humanistyki	193
Chrześcijańskie konwersje i stereotyp Żyda w literaturze renesansu	195
<i>Paradisus Iudaeorum</i> – Żydzi w Królestwie Polskim i na Litwie.	197

Rozdział XIII

EMANCYPANTKI RENESANSU	200
<i>Querelle de femmes</i> – kobiety pisarki w walce o swoje prawa	200
„Gdzie tylko rękę położy niewiasta” – artystki renesansu	208
Mizogini i obrońcy kobiet	211

Rozdział XIV

ROZWÓJ DYSCYPLIN NAUKOWYCH, MYŚLI TECHNICZNEJ, EKONOMICZNEJ I ROLNICZEJ	215
Paranauka – astrologia	216
Alchymia – magiczne początki chemii	218
Paracelsus – między alchemią a medycyną	226
Pionierzy nowożytnej chirurgii	227
Krótką historią sekcji zwłok i teatrów anatomicznych	229
Batalia o postęp medycyny w Hiszpanii	230
Prekursor epidemiologii Girolamo Fracastoro	232
Narodziny nowożytnego ziołolecznictwa, botaniki i zoologii	232

Pionierzy medycyny, ziołolecznictwa i botaniki w Polsce	236
Inicjatorzy matematyki nowożytnej	240
Praktycy zastosowań wiedzy technicznej i gospodarczej	243

Rozdział XV

ZMAGANIA JĘZYKÓW NARODOWYCH Z ŁACINĄ	249
Europejczycy nie gęsi – swe języki mają	249
Włochy przodują w rozwoju narodowego języka literackiego	252
Kastylijskie początki języka hiszpańskiego	256
História da língua portuguesa	257
Ewolucja języka <i>francien</i>	258
Our English tung is better	260
Języki „ucywiliżowanych” i „dzikich” Szkotów	262
Die teütsch Spraach	263
Języki skandynawskie	265
Tradice českého jazyka	265
„Umiej obiecado moje”	267
Początki refleksji językowej na Węgrzech	270
Gramatyki chorwackie i rosyjskie	271
Językowy i literacki zastój w krajach niewolonych	272

Rozdział XVI

OD EPOSU DO EPIGRAMU – POEZJA ODRODZENIA W JĘZYKACH NARODOWYCH	275
Epos bohaterski – Boiardo, Ariosto i Tasso	275
Późny romans rycerski i liryka Hiszpanii	283
Poezja Portugalii	285
Od Wielkich Retoryków do Plejady i Szkoły Lyońskiej	286
Jan Kochanowski i narodziny wysokoartystycznej poezji polskiej	291
Anglia – Edmund Spenser i Philip Sidney	293
Poezja krajów celtyckich	294
Poezja krajów skandynawskich	297
Niderlandy – pod znakiem Jana van der Noota i Pietera Corneliszooona Hoofta ...	298
Na kreteńskim uboczu	299
Epigramy i anakreontyki	299

Rozdział XVII

GENEZA NOWOŻYTNEJ POWIEŚCI	301
Nowy typ romansu a księgi rycerskie	301
<i>Novelliere</i> Bandello	303
Ewolucja opowieści i romansów dworskich	306
Powieść eufuistyczna a hiszpańskie <i>estilo culto</i>	310
Powieść łotrzykowska	312
Cervantes – <i>el creador de una novela moderna</i>	316

Rozdział XVIII

HISTORIOGRAFIA I LITERATURA PAMIĘTNIKARSKA	324
Narodziny nowożytnej historiografii we Włoszech	324
Historiografia Hiszpanii	330
Historiadores dos reis de Portugal	333
Dziejopisowie renesansowej Francji	333
Historiografia na Wyspach Brytyjskich	335
Niderlandzki spór o Batawię	337
Spadkobiercy Jana Długosza	338
Pionierzy historiografii niemieckiej	339
Etnograficzne i teologiczne początki historiografii szwajcarskiej	339
Historycy Skandynawii	340
<i>Magyar történetsek</i> – dziejopisowie węgierscy	341
Autobiografie i pamiętniki jako osobiste zapisy dziejów	342

Rozdział XIX

MIĘDZY SATYRĄ A REFLEKSJĄ MORALNĄ	347
Humanści a starożytne tradycje satyry	347
Spór o genezę satyry	348
Tradycje satyry francuskiej	350
Zapomniany satyryk szkocki	351
Korona renesansowej satyry – <i>Pochwała głupoty</i>	352
Satyra w Polsce	354
Satyra w Niemczech	355
Spadek po średniowieczu – moralizatorska i satyryczna literatura plebejska ...	356
Rabelais – geniusz komizmu i pionier powieści satyrycznej	358
Nowy gatunek literacki – esej Montaigne'a i jego kontynuatorzy	360

Rozdział XX

DRAMAT – NAŚLADOWCY POETYKI ANTYCZNEJ ORAZ PRÓBY JEJ SKOJARZENIA Z TEMATYKĄ BIBLIJNĄ	364
Naśladownictwo i „chrystianizacja” poetyki klasycznej	364
Dramat klasyczny w Italii	368
<i>De l'art de la tragedie</i> Jeana de la Taille – a geneza francuskiego dramatu klasycznego	372
Hiszpania – świeckie <i>pasos</i> i jezuickie <i>fabulae eruditae</i>	373
Seneka i Terencjusz jako wzorce dramatu niemieckiego	374
Tematyka biblijna w klasycznych dramatach niderlandzkich	376
Słabości dramatu klasycznego w Anglii	378
Klasyczny protestancki dramat skandynawski	378

Rozdział XXI

TRADYCJA LUDOWO-RELIGIJNA I NOWY TYP DRAMATU SYNKRETYCZNEGO.....

381

Wyjątkowy kontekst historyczno-kulturowy genezy dramatu w Hiszpanii
i Anglii

381

Powstanie i rozwój *auto sacramentales*

382

Narodziny nowożytnej dramaturgii hiszpańskiej

388

Nuevo comedia i Lope de Vega

389

Pod znakiem Gila Vicenta – „portugalskiego Plauta”

392

Dramat angielski epoki Tudorów i Jakuba I

394

Geniusz Szekspira

395

Dramat elżbietański poza Szekspirem

397

Początki dramatu w krajach celtyckich

401

Dramat nieklasyczny we Francji

403

Ludowe tradycje dramatu niemieckiego

403

Klasyczne pęta nieklasycznego dramatu włoskiego

404

Początki dramatu skandynawskiego

405

Niedoceniany dramat dalmatyński

406

Zapomniany dramat kreteński

407

Erudycyjne i protestanckie akcenty dramatu węgierskiego

407

Rozdział XXII

TEATR – ARCHITEKTURA, URZĄDZENIA I ORGANIZACJA SPEKTAKLU, AKTORZY I WIDOWNIA

408

Ewolucja budynku teatralnego we Włoszech

408

Hiszpańskie *corrales*

412

Teatry elżbietańskiej Anglii

413

Francja – korty *jeu de paume* i *Hôtel de Bourgogne*

415

Ewolucja scenografii i urządzeń technicznych

416

Kompanie teatralne

418

Menedżerowie, dramatopisarze i technika gry aktorskiej

422

Kobiety w teatrze renesansowym

423

Stroje aktorów

424

Charakter i organizacja przedstawień

425

Krytyka i zakazy przedstawień teatralnych

426

Teatr w teatrze

427

Początki teatru i dramatu w Polsce

428

Rozdział XXIII

ARCHITEKTURA I URBANISTYKA RENESANSU

431

Charakter nowego stylu

431

Wiodąca rola Rzymu i Florencji

435

Wielcy architekci, ich traktaty i realizacje

437

Architektura renesansowa poza Włochami

440

W kręgu dynastii Jagiellonów

449

Rozdział XXIV	
DOPEŁNIENIA ARCHITEKTURY – OGRODY I ARRASY	455
Giardino rinascimentale	455
Ogrody renesansowe w Polsce	458
Tapiserie – „piktorialne medium swego czasu”	459
Rozdział XXV	
MALARSTWO I RZEŻBA WŁOSKIEGO RENESANSU	466
Niezwykłe dzieło Vasariego	466
Sztuka przyciężaka średniowiecznej tradycji	466
Odkrywczy starożytności w rzeźbie i malarstwie	469
Ghiberti i Donatello – pełnia odrodzeniowej rzeźby	472
Pionierzy perspektywy i postęp techniki malarskiej	473
Badacze anatomii i erotyka w sztuce	475
Poprzednicy i rówieśnicy gigantów sztuki	478
Giganci malarstwa i rzeźby renesansu	480
Rozdział XXVI	
SZTUKA RENESANSOWA POZA WŁOSY	491
Malarstwo i rzeźba francuskiego renesansu	491
Pionierzy złotej epoki malarstwa niderlandzkiego	494
Odrodzenie w sztuce niemieckiej	499
Hiszpańskie szkoły artystyczne	502
Wylężność tematyki religijnej w malarstwie portugalskim	505
Anglia – tylko malarstwo miniaturowe	508
Renesans w sztuce szkockiej	509
Sztuka odrodzenia w Polsce	510
Sztuka Dalmacji	511
Skandynawski obraz kojarzony z... UFO	512
Rozdział XXVII	
MUZYKA RENESANSU	513
Periodyzacja rozwoju muzyki renesansowej	513
Antyczne inspiracje	514
Polifonia wyzwała świecki charakter muzyki	516
Ewolucja instrumentów muzycznych	518
Drukarstwo nutowe – przełom w popularyzacji muzyki	521
Rozwój dworskich zespołów muzycznych	522
Wielkie szkoły i kompozytorzy muzyki tradycji zachodniej	525
Rozdział XXVIII	
KULTURA LUDYCZNA EPOKI	538
Taniec renesansowy	538
Podręczniki i traktaty choreograficzne	542
Renesansowe początki tańców polskich	543

Widowiska plenerowe i początki baletu	545
Spektakl monarszej pychy – festyn na Polach Złotogłowa	547
Gry stołowe – szachy, karty, kości.	549
<i>Carnemlevare</i> , czyli karnawał	551
Rozdział XXIX	
MECENASI, DWORZANIE I BŁAZNY	559
Dwory jako ośrodki mecenatu artystycznego	559
Zanikanie rycerskich ideałów	566
Geneza pojęcia <i>fair play</i>	569
Manualy dworskiej etykiety	571
Błazny i karły	575
Rozdział XXX	
RENEANSOWE SZATNIE I SYPIALNIE	581
Wytworność i różnorodność ubiorów epoki	581
Moda kobieca pierwszej fazy renesansu	582
Moda męska do połowy XVI stulecia	583
Prawa i regulacje noszenia odzieży	584
Czarna moda z Hiszpanii	586
Zderzenie mody zachodniej z tradycją wschodnioeuropejską	587
Ubiory plebejuszy	590
Renesansowa sypialnia	591
Rozdział XXXI	
LADACZNICE, KURTYZANY I SODOMICI	593
„Wesołe panie”, czyli charakter prostytucji w okresie renesansu	593
Polityka miast wobec prostytucji.	596
Dzielnice i domy uciech	596
Penalizacja i stygmatyzacja prostytucji	600
Kurtyzany, czyli odrodzenie tradycji antycznych heter	603
Amor socraticus	609
Sodomia	611
Rozdział XXXII	
W DWORSKIEJ I PLEBEJSKIEJ KUCHNI	613
Marzenia o sytości	613
Wystawne uczyty	614
Stół plebejuszy i biedaków – klęski głodu	615
Cocina renacentista española	616
Cucina e tavola italiane	618
Cuisine française	622
Deutsche Küche	622
English Cookery	623
Kuchnia staropolska	624

Koszerna kuchnia żydowska	625
Skandinaviskt bord	627
Potrawy o znaczeniu ponadregionalnym	628
Trunki i napoje	632
Kuchnia i kulinaria w sztuce	635
Piece, sprzęty i naczynia kuchenne	636
Kultura posiłków, wyposażenie jadalni i stołu	637

Rozdział XXXIII

POPZEDNICY PROTESTANTYZMU	639
Wiklef i lollardowie	639
Czeski przedświt reformacji – Jan Hus, jego poprzednicy i następcy	640
Jędrzej Gałka z Dobczyna i <i>Pieśń o Wiklefie</i>	642
Demoralizacja duchowieństwa – wzrost nastrojów prereformacyjnych	642
Prorok reformacji – Savonarola	643
Mantuanus – zapomniany prekursor reformacji	646

Rozdział XXXIV

REFORMACJA – RADYKALNE PRZYPOMNIENIE EWANGELII	648
Marcin Luter i jego tezy	648
Płomień reformacji ogarnia Niemcy	650
Erazm z Rotterdamu a reformacja	654
Ekspansja luteranizmu w Skandynawii	656
Szwajcaria i Huldrych Zwingli	657
Jan Kalwin i kalwinizm	657
Henryk VIII i Kościół Anglii	660
Początki angielskiego purytanizmu	664
Szkocja i prezbiterianizm Johna Knoxa	665
Hugenoci	666
Reformacja w Polsce	671

Rozdział XXXV

SPOŁECZNE I RELIGIJNE BUNTY STULECI XV I XVI	677
Dithmarschen – republika chłopska	677
Anabaptyści, Tomasz Müntzer, wojna chłopska i... polscy Olędrzy	678
Rebelia niemieckich rycerzy – <i>Ritteraufstan</i>	680
<i>Dackefejden</i> – rewolta Nilsa Dacke	680
Powstanie Grutte Piera – ostatni akt niepodległości Fryzji	681
Antymonarchiczne powstania w Hiszpanii	682
Pielgrzymka Łaski a szubienica w Tyburn	686

Rozdział XXXVI

KONTRREFORMACJA CZY KATOLICKA REFORMACJA?	687
Etymologia i zakres terminu	687
Usiłowania naprawy Kościoła w Hiszpanii	687

Postanowienia soboru trydenckiego	688
<i>Societas Iesu</i> i literatura mistyczna	689
Nieposłuszny teolog i teoretyk ekonomii	693
Wzajemne okrucieństwa katolików i protestantów	694
Szataństwa inkwizycji	695
Pojedynek protestanckich <i>Centuriów</i> i katolickich <i>Annales</i>	700

Rozdział XXXVII

BIBLIE RENESANSU I REFORMACJI	702
Najstarsze wersje Biblii	702
Biblie chrześcijaństwa wschodniego	703
„Niebezpieczne” przekłady w krajach chrześcijaństwa zachodniego	704
Pionierskie przekłady Biblii w języku hiszpańskim	707
Katolickie próby nowelizacji przekładów Biblii we Włoszech	708
Włoskie Biblie protestanckie	710
Reuchlina krytyka <i>Wulgaty</i> i tekstów patrystycznych	711
<i>Die Bibel</i> Marcina Lutra	713
Biblie w Niderlandach	714
Biblie „Pierwszej Córy Kościoła”	716
Zmienne losy przekładów Biblii w Anglii	717
Biblie narodów celtyckich	719
Biblie słowiańskie i litewskie	720
Niesłowiańskie Biblie środkowej i wschodniej Europy	726

Rozdział XXXVIII

UBOCZA RENESANSU – POZA OBSZAREM KULTURY ŁACIŃSKIEJ	729
Inwazja islamu na Bałkanach	729
Kultura grecka pod panowaniem tureckim	732
Literatura i sztuka szkoły kreteńskiej	734
Kultura krajów słowiańskich pod okupacją osmańską	736
Kraje niesłowiańskie – między Turcją, Rosją a Imperium Habsburskim	749

Zakończenie

RENEANS – ZEPSUTE ŚREDNIOWIECZE, NISPEŁNIONY SEN CZY NOWOŻYTNY PRZEŁOM?	756
--	-----

Skróty stosowane w przypisach	760
-------------------------------------	-----

Bibliografia	763
--------------------	-----

Indeks nazwisk	772
----------------------	-----

Źródła ilustracji	802
-------------------------	-----